

Éjjel(nappal)j menedékhely

A Kassák Múzeum állandó kiállítása

Alekszej Makszimovics Peskov miután 1884-ben nem vették fel a kazanyi egyetemre felmérte, hogy a műbútorasztalos apja halála után őt felnevelő nagyapja milyen életkilátásokkal kecsegtetheti, aztán nyakába vette Oroszországot gyalog. Állítólag, még a cári rendőrség is felfigyelt rá, mert természete nem teketóriázott. 1989-ben jelent meg első figyelemre számot tartó írása, a *Karcolatok és elbeszélések*, majd 1900-tól már a jó nevű Znanyije című folyóirat vezetője lett. 1905-ben maga is részt vett a forradalomban, így rövid időre börtönözték. Belépett a bolsevik pártba és személyes kapcsolatban volt Leninnel, de a forradalomban betöltött szerepe miatt emigrálni volt kénytelen, előbb az Egyesült Államokba, majd Capri szigetére. A Szovjetunióba való hazatérése után 1915-ben megalapította saját folyóiratát a Letopiszt. Eközben Leninnel és a bolsevik párttal szembe fordult, s bár nyíltan nem szakított velük, nem értett egyet a módszereikkel. Lenin viszont tudta jól, hogy a nemzetközi elismertséget kivívott íróra szüksége lehet, így állami hivatalt adott az ekkor már Maxim Gorkijnak, aki vezetője lett annak az irodalmi központnak, amelyik azt a feladatot kapta, hogy a szovjet rendszer számára kívánatos európai és világirodalmat fordíttassa le oroszra. Az irodalmi központ tevékenységét ő irányította, és döntő szava volt, az állami könyvkiadás külföldi irodalmat közvetítő területén. Számítalan fiatal tehetséges író, költő kezdte pályáját ez alatt a rövid idő alatt, a Gorkij irányítása alatt álló irodalmi pezsgés idején. Mindemellett szüntelen támadások között működött. Kérlelhetetlen volt a művészi minőség tekintetében és hajthatatlan a politikai befolyást illetően, ezért összeveszett a bolsevikok több vezetőjével is. A Lenin halála után kialakuló hatalmi harcot is emigrációból volt kénytelen figyelemmel kísérni. Sztálin hatalomra jutása után hazatért, de a szovjetek új vezetővel folyamatos vitában állt, és mindamellett, hogy haláláig jelentős kultúraszervezői posztban maradhatott, tüdőbaja ellenére az NKVD-t sejtik halála mögött.

Gorkij élete nem véletlenül kívánczik ide Kassák Lajos életével kapcsolatban. Kettejük sorsa, a személyiségükből adódó művészi magatartás és a hatalommal kialakított ambivalens viszonyuk épp oly elemzésre méltó, mint önmagában művészi munkásságuk. A korszak életművei, az avantgárd irodalom és képzőművészet legkarakteresebb figurái lényegében megérthetetlenek, jóformán értelmezhetetlenek az őket körülvevő történelmi, társadalmi és politikai kontextusok vázolója nélkül.

A Kassák Múzeum 2010 óta tartó vezetése ezt a kontextus-központú vizsgálódást, az életmű bemutatás képzőművészeti irányból társadalom-szervezői irányba való eltolását tűzte ki célul, mikor az újra rendezett állandó kiállításon arra keresi a választ: biztos-e, hogy múzeumi szituációban Kassák festői munkásságát érdemes egyedül hangsúlyozni, s egyben felelettel is szolgál: nem feltétlenül. *„Kassák életútjának van egy másik része is: szerkesztői tevékenysége, társadalmi aktivitása és szerepvállalása, nemzetközi kapcsolatrendszere, magatartása, személyisége,*

kapcsolatokat generáló képessége, harcos attitűdje az új eszmékért. De hogyan mutatható be mindez? Egy biztos, ezek a szempontok absztrakt festményein keresztül nehezen lennének bemutathatók”.¹

Kassák félredobva a lakatosinasi munkáját 1909-ben Nyugat-Európa felé vette az irányt, hogy autodidakta módon, önképzés útján szerezzen ismereteket a világról, és ezzel együtt a legfrissebb művészeti áramlatokról. 1915-ben, Gorkij lapalapításával teljesen egy időben alapítja meg első irodalmi, képzőművészeti és társadalmi folyóiratát a TETT-et, a német aktivizmus irányadó lapja, a Die Aktion mintájára. Ettől a dátumtól kezdve a lapszerkesztés és laptervezés egyedülálló közlési formává vált számára. Kassák bármily autonóm, kívülálló, magának való művészként volt, nem hitt a művész egyszemélyes intézményében. Az illegális munkásmozgalmat jól ismerve tudta, a képi és szöveges információ hálózatban való áramoltatását széleskörűen és legegyszerűbb módon a folyóirat (röpirat) teszi lehetővé, ezen felül a művészi önszerveződés egyik leghatékonyabb formája sem más, mint a lapszerkesztés. Ezért, mikor a TETT-et 1916-ban háborúellenessége miatt betiltják, rögtön be is indítja a lap folytatásaként a MA című irodalmi és művészeti folyóiratát, mely egészen 1925-ig rendszeresen megjelent és a magyar avantgárd legjelentősebb, legszínvonalasabb összművészeti kiadványává vált. 1925 után Dokumentum és Munka címen jelentetett meg baloldali folyóiratokat, és részt vett a Nyugat, majd az Új idők, és 1949-ig az Alkotás és a Kortárs című lapok szerkesztésében.

Kassák 1947-től újra bekapcsolódik a politikai életbe, de ezzel együtt fokozatos elszigetelődése is kezdetét veszi. 1953 szeptemberében, az Írószövetség párttaggyűlésén kritizálta az Magyar Dolgozók Pártja kultúrpolitikáját, ezért kizárták a pártból, ettől kezdve nem publikálhatott. Mindeközben Kassák már Békásmegyér-ófalun tartózkodik, ahová a háború során megsemmisült lakásából a kitelepített sváb lakosság üresen álló házainak egyikébe költöztették, és ahonnan csak a Bécsi út 98. számig költözik, 1954-ben. Ennél közelebb már sosem kerül a belvárosi történésekhez: 1957 után íróként a "tűrt", képzőművészként gyakorlatilag a "tiltott" kategóriába tartozott, egy 1961-es kivétel után sem Párizsba, sem Rómába nem engedték ki saját kiállítására.

„Nem irigykedem Pestre, ez a szűkebb világ megnyugtatóbb a számomra. Örülök neki, hogy megépítették a Malomtó bisztrót. Nincs jazz, nincsenek "huligánok", a déli órákban magamra hagyottan dolgozhatom valamelyik sarokasztalnál. Itt születik meg legtöbb költeményem, itt keresnek fel barátaim, hogy elvitatkozzunk a világ dolgairól. Ezen a se falu, se város földdarabon szeretnék maradni életem végéig.”²

Óbuda tehát Kassáknak magának is egyfajta menedékhely volt. Életének utolsó éveit erre a kerületre korlátozódtak, s hogy a műveinek helyet adó múzeum-menedékhely a mai napig e kulturális szempontból perifériális kerületben található, az szinte sorsszerű.

---

¹ Sasvári Edit: Szükség van-e a (neo)avantgárdnak múzeumra? In: Helyszíni szemle – Fejezetek a múzeum életéből, Ludwig Múzeum, 2012

² http://www.kassakmuzeum.hu/index.php?p=bus_balazs

A hely

Daniel Büren óta tudvalevő, hogy „*bárhon is legyen egy mű kiállítva, a hely rányomja a bélyegét és megjelöli, attól függetlenül, hogy a mű közvetlenül – tudatosan vagy tudatlanul – a múzeum számára készült-e.*”³

Kassáknak, mint azt láttuk, életrajzi kötődése van a mai III. kerületnek hívott Óbuda-Békásmegyér térséghez, így az életmű szempontjából indokoltnak nevezhető, hogy a Kassák Múzeum e kerületben kapjon helyet. Ámde, mi a kapcsolata az óbudaiaknak Kassákkal, tudják-e hogy Kassák az övék, netán nem is értik, miért van a Kassák Múzeum a Zichy-kastélyban a Fő utca 1. szám alatt? A kérdés cseppet sem banális, márcsak azért sem, mert e kisintézmények (melyektől Budapest és Szentendre nem szenved hiányt) finanszírozása egyre égetőbb problémájává vált a fővárosnak és a kerületi önkormányzatoknak, a fenntartásuk körül kibontakozó diszkurzus pedig alapos helyi beágyazódás nélkül előbb-utóbb komoly, a létjogosultságukat megkérdőjelező vitába torkollhat.

Fontos tehát megérteni, hogy mi az a szociokulturális szövet, melyben a Kassák Múzeum az 1976-os alapításától kezdve létezik. Óbuda, ahogy Budapest egésze, abban az időszakban változik meg gyökeresen, amikor Kassák nekiindul gyalog Párizsra, vagyis a múlt század első évtizedeiben. A csúcstra járatott iparosítás csak Óbudán és térségében az 1800-as évek második felétől hat gyárkomplexumot hoz létre: a Melocco Cementgyárat (1888-1929), a Victoria-Bohn Téglagyárat (1867-1975), az Óbudai Gázgyárat (1908-1984), az Óbudai Hajógyárat (1935-2000), a Goldberger Textilműveket (1878-1997), a Budapesti Harisnyagyárt (1920-1994)⁴. A rohamléptékű építkezés, majd a gyárak üzembe állása felszámolta az addigi társadalomszerkezetet, melyről Óbuda egészen addig messzire hírllett, jelesül a sváb *braunhaxler*⁵, illetve a zsidó és magyar *mitstiefelek*⁶ közösségét. E kettő furcsa, zárt szimbiózist alkotott sokáig, és hogy ha egymással nem is érintkeztek, azért ha akadt, akit az a csapás ért, hogy nem Óbudára született, hanem önszántából települt volna be, azt az óbudai őslakosok közös összefogással közösfítették ki.⁷ A század elejére munkáslakótelepek tömegei létesültek Óbudán s a földműves paraszt gyári munkássá válása összemosza e különködést, hiszen a nincstelenségben mindnyájan egyformán osztoztak.

³ Daniel Büren: A múzeum funkciója, In: A gyakorlattól a diszkurzusig, Kortárs művészetelméleti szöveggyűjtemény, KET, 2012

⁴ <http://egykor.hu/budapest-iii--kerulet>

⁵ szó szerinti fordításban barnalábút jelent, szőlőművelő parasztot tesz, akinek cipője nem lévén mezítláb dolgozott, felhajtott nadrágszárral, a jellegzetes óbudai svábok napcserzette lábszárak után kapták e gúnynevet

⁶ az óbudai svábok rendkívül zárt közösséget alkottak, nem vegyültek senkivel, mindenki, aki csizmában járt (mit Stiefel=csizmas) idegennek számított

⁷ Kun Erzsébet: Családmesék, Szent Gellért Egyházi Kiadó, 1991

Az első és a második világháború csak hozzá tett az óbudai lakosság szétzilálásához, ám alapvetően a munkásvilág addigra kialakult képén nagyon nem változtatott. Óbuda a háború után, a tervgazdaság idején is jelentős szerepet játszott, a gyárak nagy része nem állt le, csupán gyártósortait modernizálták. Itt épült 1954-től a Kísérleti Lakótelep és itt indult be a Házgyár is, a modern panelházakat ontó óriási ipari létesítmény. A csekély, átmeneti és viszonylagos munkás-jólét az 1970-es évektől kezdve szűnni kezdett és a rendszerváltás után sorra zártak be az addig tömegeknek munkát adó gyárak, mely a III. kerület lakosságának nem kis részét egzisztenciálisan a porig sújtotta.

Természetesen, mindeközben a lakosság mobilitása Óbudán is az egészséges társadalmi keveredést hozta meg, így szó sincs arról, hogy a kerület napjainkra nem más, mint halódó munkáskörzet. Pusztán arra kívántam rávilágítani, hogy Óbudán bőven akad autentikus tapasztalat és emlékmű a munkásvilágról, melynek közönsége mellett a Kassák Múzeum nem mehet el és nem is megy el egy bizonyos szempontból. Amikor Sasvári Edit azt elemzi, miért Kassák lapszerkesztői, társadalomszervezői tevékenységére helyezi a hangsúlyt az állandó kiállítás koncepciójában, egyúttal azt is megemlíti⁸, hogy ezen keresztül aktualizálható Kassák életműve. Kassák Lajos munkássága ugyanis azáltal, hogy a társadalmi megújítást célzó művészként kerül bemutatásra remekül beilleszthető abba a kortárs művészeti vonulatba, mely az avantgárd alapokon nyugvó társadalmilag elkötelezett, felelős művész-attitűdöt preferálja. Ebből a szempontból Kassák máris „kortársabb”, máris könnyebb befogadni és máris könnyebb kapcsolni a Bauhaus nemzetközi szinten is elismert magyar avantgárd szereplőjéhez, Moholy-Nagyhoz, Kepes Györgyhez. Kassákkal kapcsolatban a mai napig erősen megosztott a közvélemény, melyről egyértelműen a Kádár-rendszer alatti elhallgattatása tehet, „*a múzeumok gyűjtőköréből sajnálatos módon kimaradt ez az anyagtípus,*”⁹ amely oknál fogva nem csak a közoktatásban, de az állami múzeumokban is hiány mutatkozik a Kassákról való tudásátadás során. A Kassákkal kapcsolatos meg nem értettségnek oka még Kassák radikális politikai, ideológiai szerepvállalása és kommunista, szocialista múltja is, melyet árnyalhat a kortársi szemszögből való vizsgálat, de alapvetően inkább puhítani igyekszik a Kassákról kialakult „keményvonalassá” rögzült képet.

---

⁸ Sasvári Edit: Szükség van-e a (neo)avantgárdnak múzeumra? In: Helyszíni szemle – Fejezetek a múzeum életéből, Ludwig Múzeum, 2012

⁹ Sasvári Edit: Szükség van-e a (neo)avantgárdnak múzeumra? In: Helyszíni szemle – Fejezetek a múzeum életéből, Ludwig Múzeum, 2012

A kiállítások

Azok az életmű-múzeumok járnak jól a hozzájuk letéteménybe helyezett anyaggal, amelyek megengedhetik maguknak azt az koncepcionális kiállításrendezési szabadságot, hogy ne az adott életmű válogatott darabjai legyenek náluk folyton műsoron, hanem annak szellemiségén, vagy problémafelvetésén keresztül beszélni tudnak akár egy teljes korszakot érintő kérdésekről is.

A Kassák Múzeum e szempontból adottságai miatt nincs könnyű helyzetben, de egyértelműen ebbe az irányba mutat eddigi időszaki kiállítási programjuk: a Madzsar Alíz, a Jeremy Deller vagy a mostani MADI kiállításuk.

A Kassák! című állandó kiállítás módszertanilag a kiállításdesignra¹⁰ épít. A markáns enteriőr mintegy vizuálisan alátámasztja a Kassák folyóirataiban érvényes konstruktivista tipológiát, mely lapokon keresztül Kassák életútja és munkássága a kiállításon bemutatásra kerül. Az eredeti művek helyett a kiállítás eredeti dokumentumokat tesz szemlére: fotókat, levelezéseket, valamint a Kassák-hagyatékából származó folyóirat-gyűjtemény jellegzetes darabjait, melytől a múzeumi környezet nem is galériának, az avantgárdnak olyan jóleső white cube térnek mutatkozik, sokkal inkább egy inszenált kutatószobának. E színpadias jelleget hangsúlyozza a beérkező látogatót vezető kulisszafal, mely végig kíséri a nézőt a kiállítás kezdőpontjától a végpontjáig, és amely a bejárat félbevágásával egyúttal a kijáratot is létrehozza. Az archivális jelleg azt a legfrissebb kortársművészeti szemlélet követését támasztja alá, mely ma archívum-lázban tartja a művészeket és a kurátorokat egyaránt, és amely gyakorlat kötelezőnek érzi, hogy dokumentumértékű anyagokat, tárgygyűjteményeket emeljen be a kiállítótérbe. Egy olyan múzeumi környezetben, mint amilyen a Kassák Múzeum e szándék a vizuális tényezők kimódolására korlátozódhat, és az adathalmaz megjelenítése szempontjából fontos elsősorban, hiszen a kiállítótér nem ad tényleges lehetőséget a valódi elmélyült kutatásra, de elhitheti a nézőjével, hogy szakavatottá teszi őt a témát illetően.

Kérdés azonban, hogy az állandó kiállítás egyértelműen eléri-e, hogy a Kassákról kialakult, esztétikai irányból értékelő, irodalom és képzőművészet központú életműrajzolat a társadalomkritikus, jövőalakító művész irányába változzék. Kassák *másik* aspektusból való bemutatásának oka nem nyilvánvaló a szélesebb közönség számára, nem magyarázza sem a kiállítás, sem a kiállítást kísérő kiadvány miért *így* értelmezi a múzeum újra a saját gyűjteményét és az adott életművet, mely felett rendelkezik. E szándék deklarációja nélkül, épp a fő probléma, hogy pillanatnyilag Kassák miért e szempontból érdekes, illetve a szakmai dszkurzus, hogy hogyan árnyalható Kassák tevékenysége e bemutatott dokumentációs anyagon keresztül véleményem szerint nem sejlik át, és a talán azok számára a legkevésbé egyértelmű, akiknek a munkáskultúra Óbudán nem múzeumi, hanem valaha napi szinten megélt realitás volt.

---

¹⁰ Lepsényi Imre a Kassák Múzeum arculatának megtervezéséért Red Dot-díjban részesült -ben